

УДК 330(477):339.5

Миценко Н. Г.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346,

Researcher ID F-7270-2019,

д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Кабаци Б. І.,

b.kabacimuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5846-1465,

к.е.н., доц., директор Мукачівського кооперативного торговельно-економічного коледжу, м. Мукачево

Федоренко А. О.,

бакалавр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ВІД ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ: ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ІНДИКАТОРІВ

Анотація. В статті розглянуто актуальні проблеми розвитку зовнішньої торгівлі України в контексті її впливу на економіку країни. Метою статті є обґрунтування тенденцій зміни залежності економіки України від зовнішньої торгівлі шляхом вивчення економічних показників-індикаторів. Враховуючи чинники, які обумовлюють розвиток зовнішньої торгівлі України на сучасному етапі, обґрунтовано необхідність дослідження залежності економіки України від розвитку зовнішньої торгівлі. Доведено, що зовнішня торгівля України повинна реагувати на детермінанти, пов'язані з процесами глобалізації (лібералізація світової торгівлі, підвищення ролі нетарифних обмежень та прихованого протекціонізму, зміщення акцентів в її просторовому розвитку, регіоналізація), а також враховувати тенденції розвитку світової торгівлі. Масштаби зовнішньої торгівлі України за 2013-2019 роки охарактеризовано обсягами експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту. Досліджено показники залежності економіки України від зовнішньої торгівлі (частка зовнішньоторговельного обороту у ВВП, залежність економіки країни від експорту (експортна квота), залежність економіки країни від імпорту (імпортна квота), коефіцієнт покриття імпорту експортом). Виявлені загрози економічній безпеці країни як внаслідок зовнішньоторговельної відкритості економіки країни, так і внаслідок її імпортозалежності. У ході дослідження Індексу сприяння міжнародній торгівлі виявлено погіршення інтегральної оцінки здатності України сприяти руху товарних потоків на світовому ринку. Визначені пріоритети державної політики, які сприятимуть оптимізації зовнішньої торгівлі. Подальші дослідження повинні спрямовуватися на вивчення товарної та географічної структури експортних та імпортних потоків товарів і послуг. Важливим є визначення детермінантів впливу на зовнішньоторговельний оборот країни в розрізі стимуляторів та дестимуляторів, а також побудова кореляційно-регресійних моделей розвитку показників зовнішньої торгівлі України.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, показники залежності, експортна квота, імпортна квота.

Mitsenko N. G.,

talami1412@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0337-8346, Researcher ID F-7270-2019,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Kabatsi B. I.,

b.kabacimuk@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5846-1465,

Ph.D., Associate Professor, Director of Mukachevo Cooperative College of Trade and Economics, Mukachevo

Fedorenko A. O.,

Bachelor's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

DEPENDENCE OF UKRAINE'S ECONOMY ON FOREIGN TRADE: TRENDS OF INDICATORS' CHANGE

Abstract. *The article considers topical problems of Ukraine's foreign trade development in the context of its impact on the country's economy. The purpose of the article is to substantiate the trends of change in the dependence of Ukraine's economy on foreign trade by studying economic indicators. Taking into account the factors that determine the development of Ukraine's foreign trade at the present stage, the need to study the dependence of Ukraine's economy on the development of foreign trade is justified. Proven that Ukraine's foreign trade must respond to the determinants of globalization (liberalization of world trade, increasing the role of non-tariff restrictions and covert protectionism, shifting the emphasis in its spatial development, regionalization), as well as take into account world trade trends. The scale of Ukraine's foreign trade in 2013-2019 is characterized by the volumes of exports, imports and foreign trade turnover. Indicators of dependence of Ukraine's economy on foreign trade (share of foreign trade turnover in GDP, dependence of the country's economy on exports (export quota), dependence of the country's economy on imports (import quota), import-export coverage ratio) were studied. Threats to the country's economic security have been identified both as a result of the country's foreign trade openness and its import dependence. The study of the International Trade Facilitation Index revealed a deterioration in the integrated assessment of Ukraine's ability to facilitate the movement of trade flows on the world market. The priorities of the state policy which will promote optimization of foreign trade are defined. Further research should focus on studying the commodity and geographical structure of export and import flows of goods and services. It is important to determine the determinants of the impact on the country's foreign trade turnover in terms of stimulants and destimulators, as well as to build correlation and regression models for the development of Ukraine's foreign trade indicators.*

Key words: foreign trade, export, import, levels of social responsibility, indicators of dependence, export quota, import quota.

JEL Classification: F40, N70

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-62-02>

Постановка проблеми. Зовнішня торгівля відіграє важливу роль в розвитку будь-якої країни. Її масштаби характеризують залученість країни до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної спеціалізації, наявність та використання конкурентного потенціалу, здатність відповідати мінливим потребам ринку. При цьому вплив зовнішньої торгівлі не обмежується тільки економічними аспектами; можна говорити і про політичну роль зовнішньої торгівлі, рівень розвитку якої відображає ступінь відкритості країни, рівень налагодженості відносин з іншими країнами, ступінь зрілості взаємозв'язків країн та міжнародного співробітництва. Загалом роль зовнішньої торгівлі як одного з ключових факторів економічного розвитку країни доведена на емпіричному та теоретичному рівнях [1, с. 80].

Зовнішньоторговельний оборот України склав у 2019 році 133,4 трлн дол. США, що становить 0,28% у загальному обороті світової торгівлі [2; 3]. При цьому обсяги імпорту (76,1 трлн дол. США) перевищували обсяги експорту (63,5 трлн дол. США), що сформувало негативне сальдо у зовнішній торгівлі країни. Задля суттєвих змін у зовнішній торгівлі країни схвалена та реалізується Експортна стратегія України ("дорожня карта" стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки [4].

Сучасний етап розвитку зовнішньої торгівлі України характеризується впливом таких чинників, як:

– поглиблення міжнародного поділу праці, глобалізація та інтернаціоналізація світової економіки;

– розвиток інтеграційних процесів у сфері міжнародної торгівлі, що знаходить прояв у створенні спільних ринків, зон вільної торгівлі, тощо;

– жорстка конкуренція на міжнародних товарних ринках, застосування політики протекціонізму та дискримінація українських експортерів;

– складність процедур сертифікації вітчизняної продукції в умовах пріоритетності для споживачів факторів якості, екологічності та безпечності продукції порівняно з ціновим фактором;

– лібералізація міжнародної торгівлі в умовах недосконалої системи правового забезпечення зовнішньоторговельної діяльності;

– формування в країнах з перехідною економікою економічних моделей, орієнтованих на зовнішній ринок, та відповідних стратегій економічного розвитку.

Тому дослідження залежності економіки України від розвитку зовнішньої торгівлі є цілком актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародна торгівля постійно привертає увагу провідних зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких як класики світової економічної науки – автори теорій та концепцій міжнародної торгівлі, так і сучасні вчені: Т. Власюк, І. Дюмулен, Н. Іксарова [5], Т. Ковтун [6], В. Магалова [6] А. Мазаракі [5], Т. Мельник [5], Т. Осташко [7] та

ін. Концептуально-теоретичні аспекти міжнародної торгівлі на нинішньому етапі розвитку світової економіки висвітлено в підручниках та посібниках М. Барановської, Білоцерківець, В. Завгородньої, Н. Логвінової, Ю. Козака, Г. Кузнецової, В. Лебедева, І. Павленка, Є. Савельєва, Т. Циганкової та ін. Н. Дзюбановська [8], Н. Калужна [9], М. Кизим, Г. Крамарев, О. Леванда та О. Полякова [10] вивчали методологію дослідження міжнародної торгівлі. Аналітики О. П'янкова та О. Ралко [11] висвітлювали проблематику структурних змін та пріоритетів зовнішньої торгівлі України, а сучасні масштаби, структуру і тенденції зовнішньої торгівлі України обрали предметом своїх досліджень В. Гринь [12], В. Далик та Н. Дуляба [13], Д. Ільченко [12], А. Задоя, Г. Крамарев [1; 11], С. Кулицький [14], О. Леванда [1; 10], К. Пугачевська [15], В. Шликова [1] та ін. Враховуючи доробок авторів, зауважимо, що малодослідженим є вивчення залежності економіки України від зовнішньої торгівлі за допомогою економічних індикаторів.

Постановка завдання полягає в обґрунтуванні тенденцій зміни залежності економіки України від зовнішньої торгівлі шляхом вивчення економічних показників-індикаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток зовнішньої торгівлі України в умовах сьогодення здійснюється під впливом змін, що відбуваються у світовій торгівлі, а також внаслідок ринкових трансформацій, що характеризують сучасний стан економіки країни. Інтегруючись у систему світової торгівлі, зовнішня торгівля України повинна реагувати на детермінанти, пов'язані з процесами глобалізації (лібералізація світової торгівлі, підвищення ролі нетарифних обмежень та прихованого протекціонізму, зміщення акцентів в її просторовому розвитку,

регіоналізація), а також враховувати тенденції розвитку світової торгівлі:

- невинне збільшення обсягів товарообороту світової торгівлі під впливом прагнення країн брати в ній активну участь;

- ускладнення товарної структури світового товарообороту внаслідок виходу на ринок інноваційних та високотехнологічних товарів;

- зміну географічної структури товарообороту світової торгівлі у зв'язку з посиленням в ній ролі Китаю та нових індустріальних країн;

- посилення впливу транснаціональних корпорацій на розвиток світової торгівлі як напряму, так і опосередковано – через інноваційно-інвестиційну діяльність;

- розвиток економічної інтеграції та транснаціоналізації в сфері світової торгівлі;

- зростання обсягів світової торгівлі послугами, в т.ч. під впливом процесів цифровізації господарського життя та поширення інформаційно-комунікаційних технологій та ін.

Масштаби зовнішньої торгівлі України можна охарактеризувати обсягами експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту (табл. 1).

Очевидно, що обсяги експорту товарів та послуг з України зменшувалися протягом 2013-2016 рр., а починаючи з 2017 р. – щорічно зростають, хоча в 2019 р. склали лише 84,0% до рівня 2013 р. Натомість обсяги імпорту товарів та послуг в Україну зменшувалися протягом 2013-2015 рр., а починаючи з 2016 р. – зростають і в 2019 р. склали 80,1% до рівня 2013 р. (рис. 1). При цьому у період 2014-2016 рр. в складі зовнішньоторговельного обороту країни переважали обсяги експорту, а у період 2017-2019 рр. ситуація кардинально змінилася: за обсягами імпорту став перевищувати експорт.

Таблиця 1

Динаміка показників зовнішньої торгівлі України за 2013-2019 рр. [3]

(млн дол. США)

Показники	Роки							Темп зміни до 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Обсяг експорту	78148,3	65422,5	47863,8	46229,7	53979,1	58972,9	65683,5	84,0
- частка в зовнішньоторговельному обороті, %	48,0	51,8	52,7	50,9	49,5	48,2	49,2	1,2
Обсяг імпорту	84572,8	60801,8	43039,5	44576,3	55083,3	63496,4	67742,4	80,1
- частка в зовнішньоторговельному обороті, %	52,0	48,2	47,3	49,1	50,5	51,8	50,8	-1,2
Зовнішньоторговельний оборот	162721,1	126224,0	90903,3	90806,0	109062,0	122469,0	133426,0	82,0
Сальдо зовнішньої торгівлі	-6424,5	4620,7	4824,3	1653,4	-1104,2	-4523,5	-2058,9	32,0

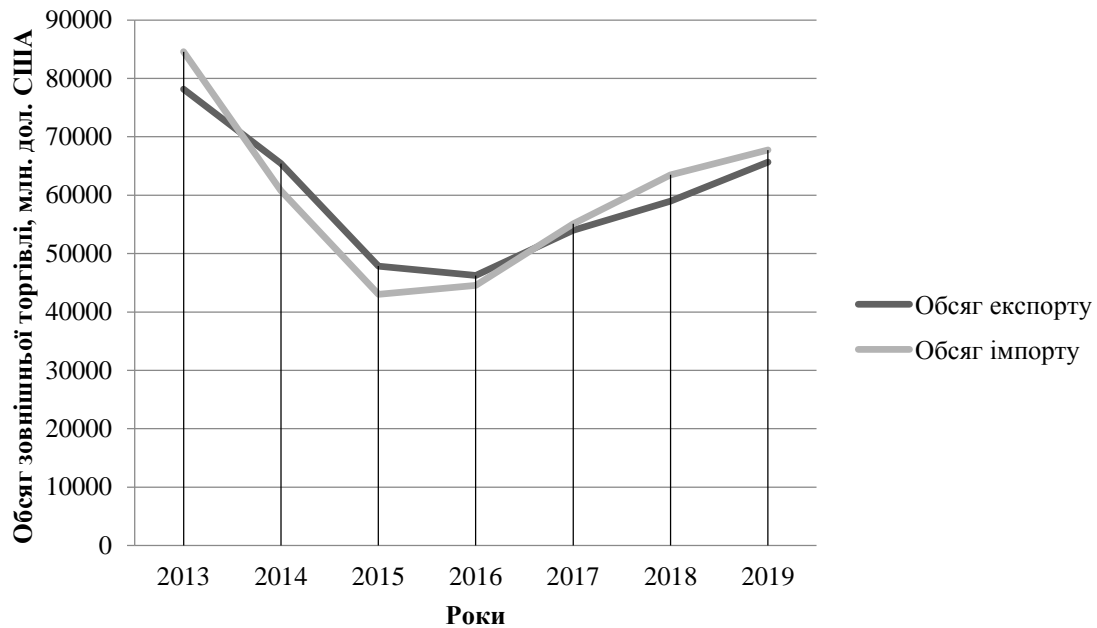

Рис. 1. Розвиток обсягів експорту та імпорту України за 2013-2019 рр. (побудовано за [3])

Таблиця 2

Показники залежності економіки України від зовнішньої торгівлі в 2013-2019 рр. (розраховано за [3])

Показники	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Частка зовнішньо-торговельного обороту у ВВП	88,8	95,8	100,3	97,4	97,2	93,6	86,8
Залежність економіки країни від експорту (експортна квота)	42,6	49,6	52,8	49,6	48,1	45,1	42,7
Залежність економіки країни від імпорту (імпортна квота)	46,1	46,1	47,5	47,8	49,1	48,5	44,1
Коефіцієнт покриття імпорту експортом	0,92	1,08	1,11	1,04	0,98	0,93	0,97

Як наслідок, сформувалося відповідне сальдо зовнішньої торгівлі: позитивне – у 2014-2016 рр. та негативне – у 2017-2019 рр.

Роль зовнішньої торгівлі в економіці країни характеризує показник її частки у валовому внутрішньому продукті країни (табл. 2) та інші показники залежності економіки країни від зовнішньої торгівлі.

Вивчення статистичної інформації за 2013-2019 рр. дозволяє констатувати досить значний рівень втягнення України в зовнішню торгівлю, про що свідчить показник частки зовнішньоторговельного обороту у ВВП (86,8% у 2019 р.), хоча з 2016 р. спостерігається тенденція до її зниження (така ситуація актуалізує вивчення товарної структури експорту).

За результатами розрахунків показників залежності економіки України від зовнішньої торгівлі бачимо:

– залежність економіки країни від експорту з 2016 р. має чітку тенденцію до зниження: в 2019 р. показник залежності склав 32,7%, що свідчить про невисокий рівень впливу та тенденцію до зниження впливу експорту на економіку країни;

– залежність економіки країни від імпорту є вищою і відрізняється нерівномірністю протягом всього періоду: показник залежності зростає протягом 2013-2017 рр. і досяг максимального значення у 2017 р. (49,1%), а у 2018-2019 рр. залежність від імпорту знижується;

– збалансованість експорту та імпорту товарів і послуг відмічена лише у 2014-2016 рр., в інші періоди спостерігається нестача експортних надходжень для оплати імпортованих товарів та послуг.

Особливу увагу слід звернути на показник залежності країни від експорту (експортну квоту). Науковці трактують значення цього показника та

його динаміку як стан та тенденції зміни відкритості економіки країни. Представлені в табл. 2 дані свідчать про зовнішньоторговельну відкритість економіки України. Іншою стороною характеристики цього індикатора є його відповідність оптимальному рівню. Цей аспект є досить важливим з огляду на те, що, з одного боку, зовнішньоторговельна відкритість економіки України є результатом її інтеграції у світовий економічний простір, посилення співробітництва з іншими країнами, а, з іншого боку, є джерелом загроз для її економічної безпеки. Безперечно, збільшення експортної квоти відображає позитивні процеси розвитку виробничих сил в країні, поглиблення участі у міжнародному поділі праці, удосконалення галузевої структури вітчизняного виробництва, його модернізації тощо. Однак цей процес супроводжується зростанням ризиків деформації структури вітчизняного виробництва та експорту під кон'юнктуру міжнародних ринків, ризиків залежності розвитку вітчизняної економіки від негативного впливу чинників зовнішнього середовища, яке в сучасних умовах відрізняється нестабільністю та непередбачуваністю. Дослідники в сфері міжнародної торгівлі неоднозначно визначають оптимальний рівень експортної квоти. Більше того, якщо раніше цей рівень пропонувався в межах 10% ВВП, то в сучасних наукових працях він збільшується до 35%. Вважаємо, що в цих умовах слід використати порівняльний аналіз і звернути увагу на показник експортної квоти в інших країнах, особливо в країнах Європейського Союзу. Можна констатувати, що показник залежності від експорту в Україні значно перевищує як рекомендований оптимальний рівень, так і показники країн-партнерів по Європейському Союзу та розвинених країн, що вимагає активізації державної політики щодо оптимізації експортної відкритості економіки України.

Залежність економіки країни від імпорту виникає внаслідок дефіциту на внутрішньому ринку

країни окремих товарів (груп товарів чи послуг), наявності недостатніх обсягів ресурсів (сировинних, трудових, виробничих потужностей) для вітчизняного виробництва товарів (послуг), невідповідності якості (ціни) аналогічних товарів (послуг) вітчизняного та зарубіжного виробництва тощо. Високе значення показника імпортової квоти (оптимальним вважається рівень 15%) свідчить, що Україна має імпортозалежну економіку. Така ситуація теж несе ризики для економічної безпеки України, оскільки не сприяє розвитку вітчизняного виробництва, обумовлює зростання фінансових потоків за межі країни, а задоволення платоспроможного попиту вітчизняного населення ставиться в залежність від налагодження зовнішньоторговельних зв'язків з поставок імпортних товарів, а іноді - і від економічних та політичних відносин з країнами-імпортерами.

За досліджуваній період обсяг експорту товарів з України зменшився на 21,0%, хоча суттєвих змін у його товарній структурі не відбулося. Вивчення товарної структури (табл. 3) експорту показує, що провідними в експорті України виступають продукти рослинного походження (37,8% загального обсягу експорту), недорогоцінні метали та вироби з них (20,5%), мінеральні продукти (9,7%), продукція машинобудування (8,9%).

При цьому роль продуктів рослинного походження та мінеральних продуктів (тобто низькотехнологічної продукції) в експорті 2019 р. порівняно з 2013 р. зросла. Обсяги експорту машин, обладнання, механізмів, електротехнічного обладнання скоротилися за цей період на 36,0%, а засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – на 73,6%. Статистичні дані свідчать, що частка високотехнологічної продукції в українському експорті має тенденцію до зниження (рис. 2), тоді як критично-порогове значення цього показника в торговельному обороті становить 10%.

Таблиця 3

Структура товарного експорту України у 2013 та 2019 роках
(побудовано за [3])

(млн дол. США)

Групи товарів	2013 рік	Частка в загальному обсязі, %	2019 рік	Частка в загальному обсязі, %	Темп зміни, %	Зміна частки, %
Продукти рослинного походження	13467,1	21,3	18923,7	37,8	140,5	16,5
Недорогоцінні метали та вироби з них	17570,7	27,7	10255,7	20,5	58,4	-7,2
Мінеральні продукти	3557,2	5,6	4866,5	9,7	136,8	4,1
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6975,0	11,0	4464,4	8,9	64,0	-2,1
Деревина і вироби з деревини	2391,2	3,8	1838,1	3,7	76,9	-0,1
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	3344,0	5,3	882,3	1,8	26,4	-3,5
Інші товари	16015,5	25,3	8823,9	17,6	55,1	-7,7
Разом	63320,7	100,0	50054,6	100,0	79,0	-

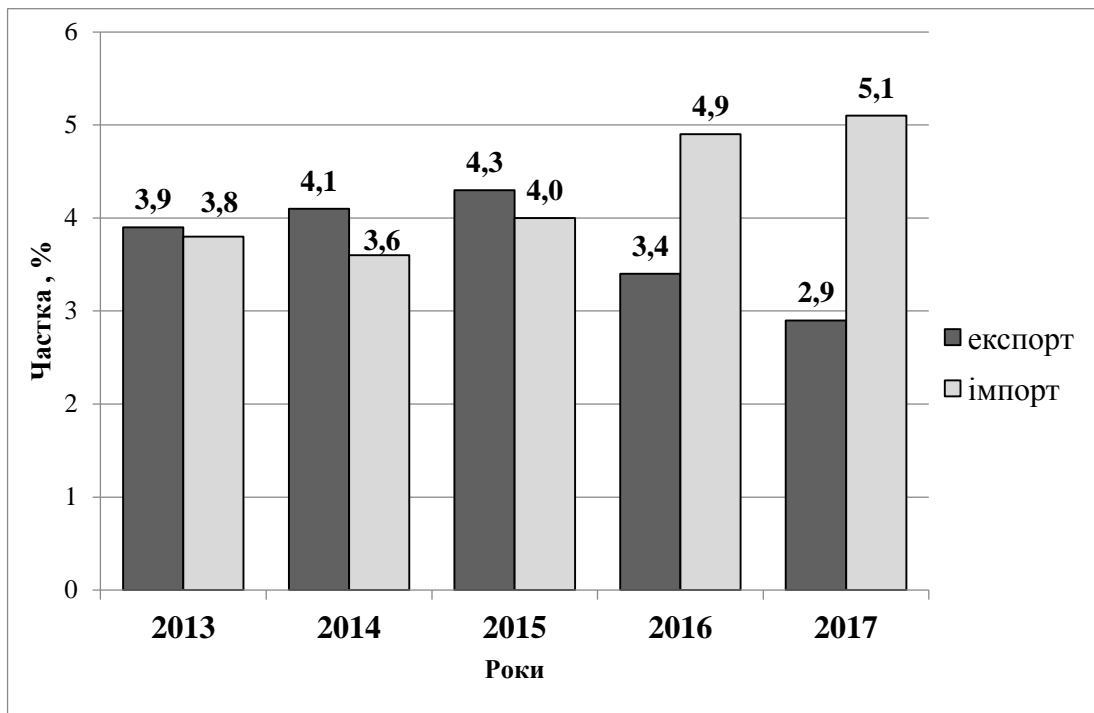

Рис. 2. Частка високотехнологічних товарів в експорті та імпорті товарів України в 2013-2018 роках (побудовано за [2])

Таблиця 4

Топ-10 країн-експортерів товарів з України у 2013-2019 рр. (побудовано за [3])

2013			2016			2019			Зміна частки порівняно з 2013 р., %
країна	ранг	частка в експорті і товарів, %	країна	ранг	частка в експорті товарів, %	країна	ранг	частка в експорті товарів, %	
РФ	1	23,8	РФ	1	9,9	РФ	1	7,3	-16,5
Туреччина	2	6,0	Єгипет	2	6,2	Китай	2	7,1	2,8
Китай	3	4,3	Туреччина	3	5,6	Польща	3	6,6	2,6
Єгипет	4	4,3	Італія	4	5,3	Італія	4	5,3	1,6
Польща	5	4,0	Індія	5	5,2	Туреччина	5	5,2	-0,8
Італія	6	3,7	Китай	6	5,0	Німеччина	6	4,6	2,1
Казахстан	7	3,3	Нідерланди	7	2,7	Єгипет	7	4,5	0,2
Білорусь	8	3,1	Білорусь	8	2,5	Індія	8	4,0	0,9
Індія	9	3,1	Молдова	9	1,3	Нідерланди	9	3,3	-
Німеччина	10	2,5	Болгарія	10	1,2	Угорщина	10	3,1	-

Це відображає проблеми з конкурентоспроможністю вітчизняної продукції на світовому ринку, недостатній рівень використання потенціалу вітчизняного виробництва продукції з високою доданою вартістю, незважаючи на наявність в країні дешевих сировинних і трудових ресурсів. Сировинна орієнтація товарної структури експорту України посилює загрози економічній безпеці країни.

Вивчення складу країн-експортерів (табл. 4) показує тенденцію до переорієнтації експортних потоків товарів з Росії (частка якої в товарному експорті впала на 16,5%) та країн СНД на країни

Європейського Союзу та країни Азії, хоча Росія залишається найбільшим експортером українських товарів. При цьому за часткою в експорті товарів з Росією майже зрівнявся Китай (7,1%). Зросла частка в експорті України і таких європейських країн, як Польща (на 2,6%), Німеччина (на 2,1%), Італія (1,6%), а також Індії (на 0,9%) та Єгипту (на 0,2%).

Разом з тим, обсяг імпорту товарів в Україну склав в 2019 р. 60,8 трлн дол. США, що на 21,0% менше порівняно з 2013 р. Таким чином, обсяги експорту та імпорту скоротилися в однаковій мірі порівняно з 2013 р. (табл. 5).

Структура товарного імпорту України у 2013 та 2019 роках
(побудовано за [3])

(млн дол. США)

Групи товарів	2013 рік	Частка в загальному обсязі, %	2019 рік	Частка в загальному обсязі, %	Темп зміни, %	Зміна частки, %
Мінеральні продукти	3218,8	4,2	12984,6	21,4	4,0 р.	17,2
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	12470,1	16,2	13312,8	21,9	106,8	5,7
Продукція хімічної промисловості	8435,3	11,0	7483,4	12,3	88,7	1,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5901,5	7,6	6162,8	10,1	104,4	2,5
Інші товари	46938,2	61,0	20856,6	34,3	44,4	-26,7
Разом	76963,9	100,0	60800,2	100,0	79,0	-

В товарній структурі імпорту незмінними залишилися лідери: мінеральні продукти (21,4%); машини, обладнання, механізми, електротехнічне обладнання (21,9%), продукція хімічної промисловості (12,3%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (10,1%) (більшість – продукція високотехнологічна). За цей період зростання імпорту мінеральних продуктів склало 4,0 рази. На 6,8% зріс імпорт продукції машинобудування та на 4,4% імпорт засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів. “Зростання частки імпортованої продукції машинобудування ... становить загрозу зростання залежності економіки від імпорту дорогої високотехнологічної продукції” [1, с. 89]. Дещо скоротився імпорт продукції хімічної промисловості (на 11,3%), хоча частка його в загальному імпорті зросла на 1,3%.

Таким чином, протягом 2013-2019 рр. зовнішня торгівля України відрізняється незбалансованістю та наявністю загроз для економічної безпеки країни. Враховуючи вагому роль зовнішньої торгівлі в розвитку економіки України, нагальним є визначення тих “слабких місць”, які гальмують її розвиток. В цьому контексті звернемо увагу на позиції країни у рейтингу Індексу сприяння міжнародній торгівлі (Enabling Trade Index – ETI), який оприлюднюється Світовим економічним форумом [16] на основі інтегрального оцінювання здатності країн сприяти руху товарних потоків на світовому ринку. Останній рейтинг (2016 р.) містить результати узагальнення 4 субіндексів (доступ до ринку, адміністрування на кордоні, інфраструктура, бізнес-середовище) у 136 країнах світу.

Зауважимо, що порівняно з попереднім опублікованим рейтингом (2014 р.) позиція

України погіршилася: з показником 4,0 вона зайняла 95 місце в рейтингу. Як зазначають автори [10], “національна економіка не є конкурентоспроможною на зовнішніх ринках переважно через відсутність економічної свободи, відповідного національного законодавства, яке не гарантує легітимність ведення бізнесу, та низької якості транспортної інфраструктури” [10, с. 25]. При цьому покращення стосується лише такої складової рейтингу, як “Адміністрування на кордоні”, що свідчить про підвищення ефективності та прозорості адміністрування на кордоні, хоча сама оцінка є досить низькою (0,5). По всіх інших складових позиції країни погіршилися (табл. 6). Найбільш високими є показники доступу до внутрішнього ринку (24 місце), доступності та якості транспортних послуг (69 місце).

Опитування респондентів Світового економічного форуму дозволяє зазначити основні проблеми в розвитку експорту: труднощі з визначенням потенційних ринків збуту та покупців; труднощі із задоволенням вимог покупців щодо якості / кількості товарів; доступність торговельного фінансування; технічні вимоги та стандарти за кордоном (на них звернули увагу 49,1% респондентів). Натомість 68,3% опитаних звертають увагу на такі стримуючі чинники в розвитку імпорту України, як: корупція на кордоні; тарифні та нетарифні бар’єри; обтяжливі процедури імпорту; висока вартість / затримки, викликані внутрішніми перевезеннями. При цьому значимість чинника, який респонденти поставили на перше місце (корупція на кордоні – для імпорту, труднощі з визначенням потенційних ринків збуту та покупців – для експорту), порівняно з опитуванням у 2014 році зросла.

Україна у рейтингу Індексу сприяння міжнародній торгівлі в 2012 та 2016 роках
(побудовано за [16])

Складові Індексу	2012 р.		2016 р.		2016 р. до 2012 р.		
	оцінка	місце в рейтингу (138 країн)	оцінка	місце в рейтингу (136 країн)	зміна оцінки	зміна місця в рейтингу	напрямок змін
Субіндекс А: Доступ до ринку	4,1	38	4,4	80	0,3	42	↘
А.1. Доступ до внутрішнього ринку	5,5	22	5,5	24	0	2	↘
А.2. Доступ до зовнішнього ринку	2,7	61	3,3	110	0,6	49	↘
Субіндекс В: Адміністрування на кордоні	3,6	100	4,1	95	0,5	-5	↗
В.1. Ефективність та прозорість адміністрування на кордоні	3,6	100	4,1	95	0,5	-5	↗
Субіндекс С: Інфраструктура	3,9	61	3,9	69	0	8	↘
С.1. Доступність та якість транспортної інфраструктури	3,7	55	3,4	72	-0,3	17	↘
С.2. Доступність та якість транспортних послуг	4,2	61	4,0	69	-0,2	8	↘
С.3. Наявність та використання інформаційно-комунікаційних технологій	3,9	70	4,4	73	0,5	3	↘
Субіндекс D: Бізнес-середовище	3,7	103	3,5	125	-0,2	22	↘
D.1 Бізнес-середовище	3,7	103	3,5	125	-0,2	22	↘
Індекс сприяння міжнародній торгівлі	3,8	83	4,0	95	0,2	12	↘

Враховуючи, що “умови виходу на зовнішній ринок охоплюють національні умови (торговельна політика країни, система підтримки експортного виробництва) та зовнішні (торговельний режим країни експортування)” [5, с. 48], вважаємо, що для збалансування зовнішньої торгівлі країни необхідним є формування виваженої державної політики, спрямованої на:

- товарну диверсифікацію експорту: стимулювання та підтримку виробництва середньо- та високотехнологічних вітчизняних товарів і послуг, які будуть конкурентоспроможними на світовому ринку, зокрема шляхом зниження вивізного мита;

- географічну диверсифікацію експорту: налагодження зовнішньоторговельних зв'язків з країнами, що розвиваються, сприяння експортерам у освоєнні ринків цих країн;

- імпортозаміщення: розвиток власного виробництва енергоносіїв, зеленої та альтернативної енергетики задля імпортозаміщення паливно-енергетичних ресурсів;

- забезпечення рівня конкурентоспроможності української продукції на зовнішніх товарних ринках через проходження сертифікації експортоорієнтованої продукції за міжнародними стандартами, інтеграцію в систему міжнародної технологічної кооперації;

- модернізацію вітчизняної виробничо-технологічної бази, впровадження сучасних технологій, що у поєднанні з наявним сировинним та кваліфікованим трудовим потенціалом дозволить випускати товари і послуги, порівнювані за

показниками ціна / якість з імпортованими товарами;

- модернізацію транспортно-логістичної системи України з метою оптимізації витрат під час постачання вітчизняних товарів за межі країни та транзиту вантажів територією країни;

- спрощення процедур доступу товаровиробників на зовнішні ринки, процедур митного оформлення вантажів через цифровізацію експортно-імпортних операцій; зниження рівня корупції під час переміщення вантажів через митний кордон України та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Досліджені нами індикатори залежності економіки України від зовнішньої торгівлі підтверджують, з одного боку, її вагомий роль у формуванні ВВП країни, інтеграцію України у світове господарство, розвиток співробітництва практично з усіма країнами світу, а з іншого боку, – відсутність обґрунтованої державної політики регулювання зовнішньої торгівлі та, як наслідок, виникнення загроз економічній безпеці країни. Незбалансованість зовнішньої торгівлі проявляється у невідповідності показників експортної та імпортної квот оптимальним рівням, наявності негативного сальдо зовнішньої торгівлі, сировинній орієнтації експорту та високотехнологічній орієнтації імпорту товарів, погіршенні здатності країни сприяти руху товарних потоків на світовому ринку. Виокремлені пріоритети державної політики сприятимуть оптимізації зовнішньої торгівлі,

зростанню економіки країни та посиленню її економічної безпеки.

Подальші дослідження повинні спрямовуватися на вивчення товарної та географічної структури експортних та імпорتنих потоків товарів і послуг. Важливим є визначення детермінантів впливу на зовнішньоторговельний оборот країни в розрізі стимуляторів та дестимуляторів, а також побудова кореляційно-регресійних моделей розвитку показників зовнішньої торгівлі України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крамарев Г. В. Аналіз динаміки та структури зовнішньоторговельної діяльності України / Г. В. Крамарев, В. О. Шликова, О. М. Леванда // *Бізнес Інформ*. – 2019. – № 1. – С. 79-91.

2. Мировой Атлас Данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://knoema.ru/atlas>.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

4. Експортна стратегія України (“дорожня карта” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki>

5. Зовнішня торгівля України: XXI століття : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова [та ін.] ; [за заг. ред. А. А. Мазаракі]. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 600 с.

6. Ковтун Т. Д. Сучасний стан і перспективи розвитку міжнародної торгівлі товарами / Т. Д. Ковтун, В. А. Магалова // *Бізнес Інформ*. – 2018. – № 3. – С. 101-107.

7. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України : кол. монографія / [за ред. д.е.н. Т. О. Осташко]. – К., 2019. – 350 с.

8. Дзюбановська Н. В. Статистичне оцінювання чинників впливу на міжнародну торгівлю із використанням дисперсійного аналізу / Н. В. Дзюбановська // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. – 2017. – Вип. 27. – Ч. 3. – С. 131-134. – (Сер. Економічні науки).

9. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження / Н. Калюжна // *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2017. – № 1. – С. 16-31.

10. Оцінка інтегрованості України у світову торгівлю / М. Кизим, О. Полякова, Г. Крамарев, О. Леванда // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2018. – № 4. – С. 16-27.

11. П'янкova О. В. Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів / О. В. П'янкova, О. С. Ралко // *Економіка і суспільство*. – 2016. – Вип. 5. – С. 65-71.

12. Гринь В. П. Аналіз тенденцій динаміки обсягів та структурних змін у зовнішній торгівлі України / В. П. Гринь, Д. А. Личенко // *Приазовський*

економічний вісник. – 2019. – Вип. 2(13). – С. 53-57.

13. Далик В. П. Зовнішня торгівля України: реалії та перспективи розвитку / В. П. Далик, Н. І. Дуляба // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2017. – Вип. 7, ч. 1. – С. 110-113. – (Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство).

14. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи / С. Кулицький // *Україна: події, факти, коментарі*. – 2018. – № 10. – С. 39-52.

15. Мельник Т. М. Тенденції розвитку експорту України в умовах євроінтеграції / Т. М. Мельник, К. С. Пугачевська // *Бізнес Інформ*. – 2017. – № 10 (477). – С. 66-73.

16. The Global Enabling Trade Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR>.

REFERENCES

1. Kramarev, H. V. Shlykova, V. O. and Levanda, O. M. (2019), Analiz dynamiky ta struktury zovnishn'otorhoveln'noi diial'nosti Ukrainy, *Biznes Inform*, № 1, s. 79-91.

2. Myrovoj Atlas Danykh, available at: <https://knoema.ru/atlas>.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Eksporna stratehiia Ukrainy (“dorozhnia karta” stratehichnogo rozvytku torhivli) na 2017-2021 roky, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-eksportnoyi-strategiyi-ukrayini-dorozhnoyi-karti-strategichnogo-rozvitku-torgivli-na-20172021-roki>.

5. Zovnishnia torhivlia Ukrainy: KhKhI stolittia : monohrafiia, A. A. Mazaraki, T. M. Mel'nyk, N. O. Iksarova [ta in.], za zah. red. A. A. Mazaraki (2016), Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, K., 600 s.

6. Kovtun, T. D. and Mahalova, V. A. (2018), Suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku mizhnarodnoi torhivli tovaramy, *Biznes Inform*, № 3, s. 101-107.

7. Strukturni zminy u svitovij torhivli iak chynnyk rozvytku vnutrishn'oho rynku Ukrainy : kol. monohrafiia, za red. d.e.n. T. O. Ostashko (2019), K., 350 s.

8. Dziubanovs'ka, N. V. (2017), Statystychno otsiniuvannia chynnykiv vplyvu na mizhnarodnu torhivliu iz vykorystanniam dyspersijnoho analizu, *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vyp. 27, ch. 3, s. 131-134. – (Ser. Ekonomichni nauky).

9. Kaliuzhna N. (2017), Zovnishnia torhivlia Ukrainy: metodolohiia doslidzhennia, *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, № 1, s. 16-31.

10. Kyzym M., Poliakova O., Kramarev H. and Levanda O. (2018), Otsinka intehrovanosti Ukrainy u svitovu torhivliu, *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, № 4, s. 16-27.

11. P'iankova, O. V. and Ralko, O. S. (2016), Zovnishnia torhivlia Ukrainy: problematyka strukturykh zmin ta priorytetiv, *Ekonomika i suspil'stvo*, vyp. 5, s. 65-71.

12. Hryn', V. P. and Il'chenko, D. A. (2019), Analiz tendentsij dynamiky obsiahiv ta strukturnykh zmin u zovnishnij torhivli Ukrainy, *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vyp. 2(13), s. 53-57.

13. Dalyk, V. P. and Duliaba, N. I. (2017), Zovnishnia torhivlia Ukrainy: realii ta perspektyvy rozvytku, *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vyp. 7, ch. 1, s. 110-113. – (Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo).

14. Kulyts'kyj S. (2018), Zovnishnia torhivlia Ukrainy: stan, problemy j perspektyvy, *Ukraina: podii, fakty, komentari*, № 10, s. 39-52.

15. Mel'nyk, T. M. and Puhachevs'ka, K. S. (2017), Tendentsii rozvytku eksportu Ukrainy v umovakh ievrointehratsii, *Biznes Inform*, № 10 (477), s. 66-73.

16. The Global Enabling Trade Report 2016, available at: <https://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=UKR>.

Стаття надійшла до редакції 29 листопада 2020 р.